

Hoe Kent De Mens God?

Gordon H. Clark

translated by Jelle Cammenga

Empiricisme, 1

Irrationalisme, 5

Dogmatisme, 8

Het Beeld van God, 11

Het onderwerp van de lezing van deze middag is “Hoe Kennen We”, of misschien, “Hoe Kennen We God.”

De fundamentele vraag in de filosofie van religie is, Hoe kunnen we God kennen? Charles Hodge en Louis Berkhof besteedden sommige secties van hun boeken aan deze vraag. En wat dat aangaat, ze gaat terug tot de dageraad van Christelijke theologie zelf. de Joodse filosoof, Philo, die een aantal dingen te zeggen had over de Logos, worstelde met de moeilijkheden ervan precies in de jaren dat Jezus rondwandelde in Palestina.

In zeer recente tijden is de vraag geherformuleerd. In plaats van te vragen of we God kunnen kennen en hoe we God kunnen kennen, heeft de filosofie van taalanalyse¹ gevraagd, Hoe kunnen we praten over God? Van taal wordt verondersteld dat ze een evolutionaire ontwikkeling is uit de praktische behoeften van overleving en, daarom, ontoereikend en ontoepasselijke voor theologische zaken. Feitelijk, de hoofdgroep, niet allemaal, maar de hoofdgroep van taalfilosofen, met name in hun vroegere werken stellen krachtig dat taal over God betekenisloos is.² Niet alleen maken de seculiere empiricisten deze aanspraak, Wittgenstein, A. J. Ayer, en de logische positivisten, maar ook de vrijzinnige theologen van de Neo-orthodoxe school – in beleefdere terminologie, ongetwijfeld – maar toch aanvaarden ze in wezen hetzelfde gezichtspunt.

Al is de vraag van hoe we God kunnen kennen de fundamentele vraag in de filosofie van religie, erachter ligt in de algemene filosofie de uiteindelijke vraag, Hoe kunnen we al helemaal ook maar iets kennen? Als we niet intelligent kunnen praten over God, kunnen we intelligent praten over zedelijkheid, over onze eigen idealen, over kunst, politiek – kunnen we zelfs praten over wetenschap? Hoe kunnen we ook maar iets kennen? Het antwoord op deze vraag, technisch de theorie van epistemologie genoemd, beheerst alle onderwerpsmaterie die er aanspraak op maakt begrijpelijk of cognitief te zijn.

Empiricisme

¹ *Taalanalyse*: zeer invloedrijk Taalanalytische filosofie, briljant besproken en weerlegd in G. H. Clark, *Taal en Theologie*.

² Tegelijkertijd zijn er veel Moderne woorddienaren die onderwijzen dat men het geloof niet moet of zelfs niet kan begrijpen – zij die hier “maar geloven” eraan toevoegen zijn de epistemologie en methodologie van het geloof al kwijt in hun uitgangspunt – al is er maar een beetje nadenken voor nodig om te beseffen dat een cocktail van moderne Taalanalyse en Neo-orthodoxie dodelijk is voor Bijbelse epistemologie, theologie, filosofie, en het Christelijk geloof.

De huidige lezing zal drie van zulke theorieën langslopen en zal hun implicaties benadrukken voor religie, het Christelijk geloof, en God. De eerste van deze drie is empiricisme.

De theorie van kennis die vermoedelijk het best overeenkomt met gemeenschappelijk gevoelen³ is de theorie dat we leren door ervaring. We leren dat bijen steken en ratelslangen doden via onze percepties van pijn. We leren dat rozen rood zijn, en viooltjes blauw zijn door de sensaties van zicht. Al onze kennis komt via sensaties. Dit type van epistemologie is niet enkel de theorie die het meest overeenstemt met *communis opinio*, het is ook de zienwijze van onderscheiden filosofen, onder wie zulke beroemde denkers als Aristoteles, Aquino, en John Locke zijn. Deze drie mannen, onder anderen, probeerden uit te leggen hoe we een stoel waarnemen, hoe een wet van fysica kan worden ontdekt, en tenslotte hoe, door ingewikkelde argumenten, we het bestaan van God zouden kunnen bewijzen.

Hoe plausibel deze theorie misschien ook is, ze werpt enkele buitensporig moeilijke vragen op. Laten we voor het ogenblik de complexiteiten in de poging om van vluchtige sensaties⁴ op te rijzen tot kennis van de onlichamelijke en eeuwige God opzij zetten. Laten we in plaats daarvan eerst aandacht geven aan de eenvoudigste onderdelen van empiricisme.

Laten we beginnen met het rood van een roos en het blauw van een viooltje. Ten eerste, een beschrijving van sensatie zal aantonen dat ze niet zo vlot kennis geeft als gemeenschappelijk gevoelen zich voorstelt. Niet iedereen ziet rozen als rood en viooltjes als blauw. Er zijn sommige mensen van wie we zeggen dat ze kleurenblind zijn, en er zijn graden van kleurenblindheid. Het is lastig om te zeggen wat kleurenblindheid is, en wat kleuren illusies zijn. De werkelijke kleur is zeer lastig vast te stellen. De conditie van het orgaan, het oog, een ziekte, tijdelijke aandoeningen, een hoofdpijn, of extreme gevoeligheid veranderen onze kleur sensaties.

Laat ik u een voorbeeldje geven. Als u een cursus in kunst, olieverf schilderen, zou nemen zou u misschien een vierkant stuk canvas kunnen nemen en wat kleurverf kunnen aanbrengen op de bovenste helft ervan en een andere kleur aan de onderkant. Het zou rood en blauw kunnen zijn of welke twee kleuren u ook maar wenst zo lang ze maar verschillend zijn. En nadat ze zijn opgedroogd, neem dan een penseel vol grijze verf en breng het van boven naar beneden verticaal aan over de twee delen van het vierkant en u zult zien dat die ene penseelstreek twee verschillende kleuren op het canvas heeft aangebracht: de kleur van het grijs aan de bovenkant is niet de kleur van het grijs aan de onderste helft van het canvas. Dus, de kleur die u ziet hangt af van de achtergrond

³ Of, *communis opinio*: een mening of reeks van meningen waarvan wordt verondersteld dat veel of zelfs alle mensen die met elkaar gemeen te hebben: wat “men” denkt of wordt geacht te denken. De frase wordt soms inadequaat het *gezond verstand* of *nuchtere verstand* genoemd. Feitelijk betekent ze wat sommigen menen dat “de” mensen denken. Maar wat alle mensen dachten, denken, of zullen denken is niet te achterhalen, ook niet per enquête en statistische berekeningen. Enig daaruit gevormd idee is hooguit een benadering van zeer ver af op een vluchtig bepaald moment. Daarom is het begrip een onmogelijke generalisatie. Toch ontlenen velen één of meer vooronderstellingen of rechtvaardigingen van hun denken eraan. Een voorbeeld is, “Iedereen rookt, toch?”

⁴ *Sensaties*: zintuiglijke waarnemingen.

waartegen u haar ziet. En omdat er altijd een achtergrond is, ziet u nooit ook maar iets zoals het helemaal is op zichzelf.

Ik zou ook een paar optische illusies kunnen noemen: de boer uit Texas die er zeker van was dat hij een luchtspiegeling zag en met zijn pick-up vrachtwagen een meer in reed. Sommige van mijn vriendelijke tegenstanders proberen mijn argumenten tegen empiricisme het hoofd te bieden door de aanspraak te maken dat ik enkel de oude sceptici napraat. Ik ben bang voor twee dingen: De oude sceptici wisten helemaal niets over Texas, en in de tweede plaats, al praat ik de oude sceptici na, dat is niet een voldoende antwoord op hun argumenten.

Neem één ding dat de ouden zeker niet wisten. Neem een mooi stuk Bristol karton⁵ en verf één helft ervan met zwarte Indische inkt. Laat de andere helft wit en breng dan kleine spiraalachtige veegjes aan. Haal er vervolgens iets bij dat ronddraait met ongeveer 500 omwentelingen per minuut, en wat voor kleur ziet u? Krijgt u zwart te zien? Zult u grijs zien? Nu, als u dit experiment niet hebt gedaan, ben ik er vrij zeker van dat u het gewoon niet weet. Ik zal het u zeggen: U zult paars zien; u zult rood zien; u zult groen zien; u zult een of andere soort bruin zien. U zult al deze kleuren zien enkel vanuit een mengeling van zwart en wit, en dit geeft u aanzienlijke moeite in proberen te zeggen dat u al helemaal de kleur ziet van wat dan ook, of om een klein beetje te parafraseren uit Augustinus – er is niets gegeven (*das Gegebenes*, als u de Duitse technische term kent) in sensatie zonder intellectuele interpretatie.⁶

En enkel om mezelf te beschermen tegen deze mensen die denken dat ik zo antiek ben als de Griekse sceptici – ik ben een beetje antiek aan het worden, maar ik ben niet helemaal zo oud als 2000 jaar, ik gis dat ik ongeveer 95 ben of zo iets – maar ik reisde een keer van St. Louis naar Indianapolis. Dit was voordat de snelweg⁷ er was, en terwijl ik voor me uit keek, zag ik een kleine vrachtwagen bij een boerenschuur staan. Dit was ongeveer 500 of 700 meter vóór me. En het was niet een personenwagen, het was een vrachtwagen omdat de voorkant en de achterkant allebei verticaal waren. Daar stond de vrachtwagen bij de boerenschuur. Terwijl we nu langs reden – en met een snelheid van 125 kilometer per uur bestrijk je een paar meter behoorlijk snel – werd deze vrachtwagen plotseling een brievenbus aan een paal. Was het nu een vrachtwagen of was het een brievenbus? Nou, dat hangt af van hoe ver er vandaan je bent. En de tijd belet de vermenigvuldiging van zulke voorbeelden. Laat het volstaan om te zeggen dat ze spoedig overweldigend worden.

⁵ Wit karton van hoge kwaliteit; vernoemd naar Frederick Hervey, 4th Earl of Bristol (1730-1803), een vruchtbare kunstverzamelaar.

⁶ *Das Gegebenes* (*het gegevene, het gegeven, het datum*) is een kernbegrip van de Duitse filosoof Immanuel Kant (1724-1804) uit Koningsbergen. Hij werd beïnvloed door Descartes en Rousseau en kan met recht een Empiricistische Rationalist of Rationalistische Empiricist worden genoemd. Hij gebruikte de term in een technische zin als fundament voor zijn, qua opzet alomvattende, filosofie. Uitgaand van de empirie onderwees hij dat elk ding kon worden gekend op zichzelf. Dit was het door hem ontwikkelde idee van *das Ding an Sich*. Clarks voorbeelden en argumentatie tonen aan dat Kant zo, dat wij, zo niet kunnen kennen. Kants filosofie is evenwel nog steeds breed invloedrijk. Iemand als Herman Dooyeweerd (1894-1977) begreep dit, en zijn destructieve poging om Kant te weerleggen was goed. Het lukte niet omdat zijn alternatief, de Wijsbegeerte der Wetsidee, zelf een Neo-empiricistische filosofie was. Clarks argumenten hier lijken noodzakelijk en voldoende.

⁷ *Interstate*: een snelweg die een of meer Staten met elkaar verbindt. Een bekende is Route 66.

U hebt moeite met sensatie.⁸ U kunt nooit oprijzen tot perceptie,⁹ en, oei, de empirische theorie is tamelijk verschrikkelijk.

In de tweede plaats, deze empirische theorie, na zo'n povere start te maken met sensatie, vereist een theorie van beelden om het vasthouden van kennis¹⁰ te verklaren nadat sensatie is gestopt. Wanneer u praat over de sensatie, wanneer ze voorbij is, en u hebt een beeld dat wordt vastgehouden, zijn er andere moeilijkheden. Als perceptie een afleiding is uit sensatie, en beelden volgen op de perceptie,¹¹ hoe kan men bepalen wanneer de afleiding geldig is?¹²

Het ene moment leidde ik af dat ik een vrachtwagen zag. Het andere moment, een paar minuten later, leidde ik af dat ik een brievenbus zag. Maar hoe kun je uitmaken of de ene of de andere afleiding geldig is? En dan in de tweede plaats, sommige mensen, met name wetenschappers, niet kunstenaars, maar met name wetenschappers, hebben geen beelden. En dat is een moeilijkheid waarvan ik niet zie hoe de empirische filosofie die kan overwinnen. Ze¹³ lijken nooit te hebben gedacht aan het bestaan van zulke mensen. Thomas van Aquino en David Hume, best bekend om hun theorieën van beelden, lijken gewoon te geloven¹⁴ dat alle mensen beelden hebben. Maar dat is niet zo. Er zijn sommige mensen, en ik ken één vrij goed, die helemaal geen beelden hebben.

Nu, ten derde, zelfs voor mensen die visuele of auditieve beelden hebben is de vorming van concepten door abstractie,¹⁵ zoals Aristoteles en Locke vereisen, onmogelijk om

⁸ Snel nog drie voorbeelden. In de anthropologie is het bekend dat mensen in verschillende culturen bepaalde kleuren verschillend kunnen percipiëren. Uit een recente uitwisseling over kleur perceptie van hoogbegaafden (27 maart 2024) blijkt dat sommigen van hen tenminste in hun jeugd eenzelfde kleur soms verschillend waarnamen. En anderen gaven aan soms last te hebben hadden van synesthesie.

⁹ In Empiricisme, met name de op empirie gebaseerde kennistheorie ervan, is perceptie het stadium dat volgt op sensatie. Van sensatie veronderstellen empiricisten dat ze "rauwe" of "kale" – cognitievrije en waardevrije – waarneming is, en dat zulke waarneming mogelijk is. Vervolgens beschouwen ze perceptie als op zulke sensatie gebaseerde vaste kennis – als een "bewustzijn van de elementen van omgeving via fysieke sensatie", en vandaar ook als een "mentaal beeld" opgevat als "concept". Hierbij veronderstellen ze weer dat zulke kennis – in de zin van iets wat gisteren, vandaag, altijd, en eeuwig onveranderlijk hetzelfde is, want dit is de aanspraak van iedere op empiricistische filosofie gebaseerde theorie – mogelijk is op grond van ervaring.

¹⁰ Het behoud van kennis in de geest, met name zijn geheugen functie, die overigens unitair is met de rest van het denken.

¹¹ Het besef van de sensatie of het moment waarop zich bewust ervan wordt.

¹² Dat is, hoe kan iemand op die ervaringsmatige basis bepalen of een zo gemaakte afleiding geldig of ongeldig is.

¹³ Ze: Empiricisten.

¹⁴ D.i., het te geloven zonder afdoende bewijs.

¹⁵ Abstractie is het noodzakelijk en mogelijk geachte proces van kennisverwerving verondersteld door empiricisten. *Abstractie* is "de daad of het proces van abstraheren" of de veronderstelde "staat van geabstraheerd zijn." *Abstraheren* is, uitgaand van zintuiglijkheid of proefondervindelijkheid (zoals Empiricisme stelt dat mogelijk is en wel moet) bijzonderheden of details onttrekken aan waargenomen zintuiglijke of fysieke voorwerpen om zo te komen tot het wezen of de definitie ervan. Merk op dat deze methode van kennis problemen oplevert voor het kennen van alles en enig iets wat niet zintuiglijk waarneembaar is, en dat het de vraag oproept

redenen waarop ik niet zal ingaan. En als Bisschop Berkeley niets anders deed, toonde hij tenminste helder aan dat empiricisme abstracte concepten niet kan toestaan of rechtvaardigen.¹⁶

Mijn vierde bezwaar tegen empiricisme, en als u heb zitten optellen, is het misschien de veertigste, is dat empiricisme geen normen kan produceren van welke soort ook. Het kan niet zedelijke en religieuze normen produceren omdat empiricisme op zijn allerbest u alleen kan vertellen wat is. Ik denk niet dat het u zelfs dat beetje kan vertellen, maar dat is al waarop empiricisten wettig aanspraak kunnen maken. Ze kunnen je niet vertellen wat hoort te zijn omdat je een *hoort* niet kunt verkrijgen uit een *is*.

Irrationalisme

Nou, dat brengt ons tot het tweede type van epistemologie, dat we irrationalisme zullen noemen. Ik denk dat ik daar op een vrij redelijk wijze bij ben beland. Het is verbazingwekkend genoeg dat sommige seculiere filosofen als Friedrich Nietzsche, John Dewey, en Freudiaanse psychologen de contradictiewet verwerpen, maar het is verbazingwekkender dat sommige belijdende Christenen, *belijdende Christenen*, soortgelijke opinies handhaven.

De anti-logica beweging binnen de zichtbare Christelijke kerk lijkt te zijn ontstaan niet met Tertullianus uit de oudheid, één van wiens frasen verkeerd is aangehaald en verkeerd geïnterpreteerd, maar is ontstaan met de negentiende-eeuwse theoloog, Søren Kierkegaard, de vader van Neo-orthodoxie, of, zoals ze soms wordt genoemd, dialectische theologie.¹⁷

Søren Kierkegaard stond erop dat om een Christen te zijn het noodzakelijk is om contradicties te geloven. Zijn voornaamste voorbeeld is de leer van de Incarnatie. In de Incarnatie kwam de eeuwige God de geschiedenis binnen en werd een tijdelijk menselijk wezen. Nu begrijpen we, en het is klaarblijkelijk, dat het eeuwige nooit tijdelijk kan zijn. Wat tijdelijk is heeft een begin gehad waarvóór het niet bestond. Wat eeuwig is had geen begin. Klaarblijkelijk, daarom, een wezen dat geen begin had kan niet een begin hebben gehad. Wat altijd heeft bestaan kan niet nu tot bestaan komen. Maar om Christenen te zijn moeten we wel geloven dat deze logische onmogelijkheid is voorgekomen.¹⁸ We

waar zelfs zo verondersteld geabstraheerde begrippen zich bevinden. In uw achtertuin? Onder water?

¹⁶ Aristoteles, Locke, Hume, en Berkeley waren uiteraard de filosofen die Empiricisme in al zijn facetten doordachten en uitdrukten. Francis Bacon (1561-1626) kan zeker worden beschouwd als een voorloper van Brits Empiricisme, maar was niet “de vader van het Empiricisme. Dit was Aristoteles. Clark besprak ze in *Thales to Dewey*. Andere inleidingen in de filosofie doen dit ook.

¹⁷ *Dialectisch*: niet in zijn antieke zin van logisch redeneren, zoals in Zeno en Aristoteles, maar van redeneren uit, via, naar, tot een idee van persoonlijke relatie tot een voorwerp van kennis. De aandachtsfocus van epistemologie en erop gebaseerd denken werd hierdoor verschoven van het kennisvoorwerp naar de betrokkenheid van een denkende persoon op dat voorwerp en *ervoor in de plaats gesteld*. Dit in een notedop is het huidige denkklimaat waarin we leven in West-Europa en de Verenigde Staten. Francis Schaeffer merkte erover op dat het ons omringt als een “monolithisch” geheel.

¹⁸ Is gebeurd of heeft plaatsgevonden in het tijd-ruimte-materie continuüm waarin we leven.

onderkennen en begrijpen de absurditeit, maar we moeten wel geloven wat absurd is omdat het Christelijk geloof zelf irrationeel en absurd is.¹⁹

Op dit punt is het natuurlijk om zich af te vragen hoe onze redding en eeuwigdurende gezegendheid²⁰ kunnen worden gegarandeerd door absurditeit. Kunnen contradicties doen wat historische informatie niet kan doen? Søren Kierkegaard stond erop dat onze redding niet afhangt van enige historische informatie. Hoe dan kan ze afhangen van absurditeiten? Op deze vraag heeft Kierkegaard een antwoord. Omdat we het absurde wel moeten geloven, zegt Søren Kierkegaard, en niet [moeten] geloven op begrijpelijke historische informatie, maakt het werkelijk geen verschil wat we geloven. Het *wat* is onbelangrijk. Al wat telt is het *hoe*.

Dit punt benadrukt hij in zijn beroemde illustratie van de orthodoxe Lutheraan en de heidense Hindoe. Velen van u kennen haar, maar ik zal haar herhalen. De orthodoxe Lutheraan had een correct begrip van God. Hij was recht²¹ in zijn theologie, maar hij bad in een verkeerde geest, en vandaar was hij niet aan het bidden tot God. Maar de Hindoe die nooit Johannes Calvijn of Luther had gelezen, had een totaal incorrect idee van God. Echter, omdat hij bad met een oneindige passie, was hij aan het bidden tot God, en de Lutheraan niet.

Deze illustratie had misschien een goede kunnen zijn, als Kierkegaard de bedoeling had gehad om oprechtheid aan te bevelen en hypocrisie te veroordelen. Christus zou een hypocriete Lutheraan evenzeer hebben veroordeeld als hij de hypocriete zonen van Abraham die hij ontmoette tijdens zijn leven veroordeelde. Maar hypocrisie is niet het punt van deze Hindoe illustratie. Kierkegaard bedoelde ons ervan te overtuigen dat het

¹⁹ Blijkbaar kende Kierkegaard de verklaring van het Concilie van Chalcedon niet, had haar niet begrepen, of geloofde haar niet ondanks dat ze al dateerde van A.D. 451. Ze drukt de leer uit dat Christus één Persoon is met twee naturen. De samenstellers beleden “dat hij volmaakt is in Godheid en volmaakt in mensheid, waarlijk God en waarlijk mens, van een redelijke ziel en lichaam, eenswezenlijk met de Vader aangaande zijn Godheid, en eenswezenlijk met ons aangaande zijn mensheid; gemaakt in alle dingen gelijk aan ons, de zonde alleen uitgezonderd; verwekt door zijn Vader vóór alle werelden naar zijn Godheid, maar in deze laatste dagen [de tijd dat hij op Aarde was] voor ons mensen en voor onze redding geboren uit de maagd Maria, de moeder van God naar zijn mensheid. Van deze ene en de zelfde Jezus Christus, de alleen-verwekte Zoon, ... dat hij is in twee naturen, onvermengd, onbeweeglijk, ondeelbaar, onafscheidelijk, en dat zonder dat het onderscheid van naturen wordt weggenomen door dergelijke vereniging, maar veeleer [zo] dat de eigenaardige eigenschap van elke afzonderlijke natuur wordt bewaard en wordt verenigd in één Persoon en Hypostasis, niet gescheiden of verdeeld in twee personen, maar één en dezelfde Zoon en Alleen Verwekt, God het Woord, onze Here Jezus Christus, zoals de profeten van oude tijden erover hebben gesproken aangaande hem, en zoals de Here Jezus Christus [het] ons heeft geleerd, en zoals het Credo van de vaders [het] aan ons heeft overgeleverd.” Deze belijdenis vat de Bijbelse leer samen, dat Christus God was, bleef, mens werd, met een waar menselijk lichaam en een redelijke ziel, maar zo dat zijn godheid niet werd omgezet in mensheid en zijn mensheid niet in godheid, en dat hij sindsdien in twee naturen is, “onvermengd, onbeweeglijk, ondeelbaar, onafscheidelijk, en dat zonder dat het onderscheid van naturen wordt weggenomen door dergelijke vereniging,” de unieke God-Mens.

²⁰ De eeuwige verheerlijking van Bijbel-gelovende Christenen.

²¹ *Recht (straight)*: recht denkend, rechtzinnig; “eerlijkheid en billijkheid etalerend ... gepast geordend of geschikt: CORRECT ... vrij van externe materie: ONVERMENGD.”

geen verschil uitmaakt wat een mens gelooft. Alleen het hoe, de passie, is van waarde.²² Het is ver van helder, evenwel, dat Christus, in het veroordelen van enige soort van hypocrisie Hindoe afgoderij zou aanbevelen. Kierkegaards illustratie betekent dat een Hindoe afgod een volle plaatsvervanger is voor Jehovah. En wat Søren Kierkegaard misschien sterker onder de indruk had kunnen brengen, het volgt ook dat logische en rationele filosofie, die hij haatte, even goed is als zijn eigen irrationalisme. Als het geen verschil uitmaakt wat je gelooft, zou je misschien even goed een rationalist kunnen zijn.

Hoewel Kierkegaards voornaamste discipelen, Karl Barth en Emil Brunner, en Rudolph Bultmann op een zekere wijze ook, hoewel zijn voornaamste discipelen hun geloof in paradox en absurditeit vasthouden, lijken ze zich wat in te spannen om de zinloosheid van contradicties geloven te verhullen. De oneindige passie van Kierkegaard wordt, in hun theorie, Ontmoeting, de ontmoeting die Barth en Brunner afkondigen. Mensen worden Christenen door een ontmoeting te hebben met God. Uiteraard, deze ontmoeting noch bevat noch wordt geproduceerd door enige historische informatie. De Opstanding was niet een gedateerde gebeurtenis²³ die plaatsvond drie dagen na de Kruisiging. Ze is een existentiële ervaring in mensen vandaag. Wat dat aangaat, de geschreven *Evangelies* bevatten weinig of geen accurate geschiedenis.²⁴ Ze zijn allemaal fabels als die van Aesopus. De fabels van Aesopus zijn onhistorisch, letterlijk onwaar, maar existentieel waar. Ze zijn goede beschrijvingen van wijdverbreide menselijke trekken, en voor de Neo-orthodoxen zijn de *Evangelies* dat ook. Maar de ontmoeting kan doen wat de geschiedenis niet kan. Het is niet nodig om tweeduizend jaar geschiedenis te overwinnen en gebeurtenissen te vinden die lang geleden plaatsvonden. Pasen gebeurt nú, en de ontmoeting schrapt de tijdsspanne en maakt ons tijdgenoten met Christus.²⁵

²² Sommige eigentijdse varianten van Kierkegaards religieuze filosofie maken de intensiteit van geloven of gehoorzamen tot grond of middel van onze rechtvaardiging. Ook deze zijn niet alleen irrationalisme, maar een subtiel typen van werkengeloof. Ze gaan eraan voorbij dat de geloofsleer het materiële beginsel is van het Hervormde geloof en dat van de Bijbel zelf.

²³ Een gebeurtenis met een exacte historische datum, de 14^e Nisan, zoals voorzeggd in het Oude Testament.

²⁴ Deze passage is een kernsamenvatting van dit type van moderne dialectische theologie en soteriologie. Mannen die deze leer aanhangen ontheffen door hun uitgangspunt zichzelf van de verantwoordelijkheid om de Schrift uit te leggen, de gelofte waartoe ze in hun ambtswijding hebben afgelegd. Ze zien af van talige, logische, en historische uitleg van de tekst en zijn betekenis (de Schriftleer). Want het Geloof is persoonlijk, een persoonlijke relatie, en in wezen onbegrijpelijk. De op deze basis gegeven redenen klinken soms heel vroom, maar wanneer men hen vraagt om dit of dat facet van de geloofsleer uit te leggen, zien ze hiervan af. Het gaat om de persoonlijk ontmoeting. Gaat zulk bediening mis – zoals ze wel altijd moet en doet: veel kerken zijn inmiddels niet om niets leeggelopen – dan ligt de oorzaak in het “persoonlijke geloof” van de ander. Probleem opgelost. Men heeft op deze basis bij voorbaat altijd gelijk. En zolang het maar goed gaat met de eigen persoonlijk relatie, is alles koek en ei. De ermee gepaard gaande ethiek is vaak dat wanneer iemand kritiek heeft of belangstellend vragen stelt, men minzaam zwijgt en zich beperkt tot beleefde en glimlachende nietszeggendheid, of, afhankelijk van het menstype, verbaal agressief er tegen ingaat in plaats van de eigen onwetendheid toe te geven. Die ander is gewoon “nog niet zo ver”. Echo van de Corinthische kerk in Paulus’ tijd!

²⁵ Aandachtsfocus op de eigen “persoonlijke relatie met” Christus in het lezen en de studie van de Schriften schrapt de historiciteit van wat zij zeggen en inherent betekenen. Daardoor verdwijnt Christus uit het zicht, want het is de Christus van de Schriftleer die de Christus van de geschiedenis is. Hij is alleen “naar de Schriften” (1 *Corinthiërs* 15:1-6).

Als het absurd klinkt dat we tweeduizend jaar zo maar kunnen afschaffen en terugkeren naar de eerste eeuw, of Pasen de twintigste²⁶ eeuw in te brengen, als het absurd klinkt om te zeggen dat wij vandaag gelijktijdig kunnen zijn met Christus, dan zij dat maar zo. Het Christelijk geloof bestaat in het logisch tegenspreken van onszelf. Niets begrijpelijks kan worden gezegd van God.

Brunner zegt zeer expliciet, en dit is een verbatim aanhaling, “God en het medium van begripsmatigheid²⁷ sluiten elkaar wederzijds uit.” Om nog een aanhaling verbatim te geven: “Alle woorden hebben enkel een instrumentele waarde. Noch de gesproken woorden noch hun begripsmatige inhoud zijn het Woord zelf, maar alleen het raamwerk ervan.”²⁸ U zult dit vinden in de Engelse vertaling op bladzij 110 van *Wahrheit als Begegnung*.²⁹ Waarheid is onbelangrijk, want Brunner zegt, en dit is nog een verbatim aanhaling, in de Engelse uitgave, bladzij 117, en in de Duitse uitgave, bladzij 88, “God kan Zijn woord spreken tot de mens zelfs door onware leer.” Het maakt geen enkel verschil wat je gelooft. Je moet het wel gepassioneerd geloven.³⁰

Dit is de natuurlijke uitkomst van de logica vervangen door paradox. Wanneer de contradictiewet opzettelijk wordt verworpen, verdwijnt het onderscheid tussen waarheid en dwaling. De woorden *God* en *Satan* betekenen hetzelfde. Een woorddienaar verkondigt misschien dat Christus niet verzoening deed voor de zonde. Niet alleen maakt dit alle verkondiging zinloos, we kunnen zelfs niet iemand uitnodigen voor de lunch, want wanneer ik zeg, Kom bij me lunchen, zeg ik ook, Kom niet bij me lunchen. Lunch en geen lunch zijn hetzelfde tenzij ze logisch verschillend zijn.

Dogmatisme

Nu naar het derde type van epistemologie, dat ik de onaangename naam zal geven van dogmatisme. Om de uiterste onwetendheid van scepticisme te vermijden, en aan de waanzin van irrationalisme te ontsnappen, moet men wel een veilige toevlucht zoeken in een derde mogelijkheid. Ze zou rationalisme kunnen worden genoemd als het woord niet werd verward met Hegelianisme aan de rechter kant en Deïsme aan de linker. Het zou even goed dogmatisme kunnen worden genoemd tenzij de daardoor opgelopen populaire smaad teveel zou zijn ervoor om die te dragen. De naam is betrekkelijk onbelangrijk, in tegenstelling tot wat Hebreeuwse namen gewoonlijk waren.³¹

²⁶ En de eenentwintigste.

²⁷ *Begrifflichkeit* (Brunner), *conceptuality* (Clark): *begripsmatigheid*, *begrijpelijkheid*.

²⁸ De begripsmatige inhoud van de woorden van de Schrift, het Woord van God, en zo van het Geloof, ligt in plaats daarvan in het geloven van de Kerk, de “Gemeingeist der Kirche” Schleiermachers of het “persoonlijk” geloof van de toegewijde enkeling of de intensiteit ervan (Kierkegaard). Het is persoonlijke oprechtheid die bepaalt of het geloof waar of werkelijk is. Men ziet hier dat Pragmatisme, en de subtak ervan die we Instrumentalisme noemen, een type van Irrationalisme en aldus een kenmerk van Neo-orthodoxie is. Dialectische Theologie is een type van uiterst destructief religieus denken dat Subjectivisme combineert met Relativisme.

²⁹ *Wahrheit als Ontmoeting*, de titel van een van Brunners invloedrijke boeken waarin hij zijn Dialectische Theologie uitlegde.

³⁰ Brunner stelde zo hartstochtelijkheid als criterium van waarheid. Dit is hetzelfde criterium als Kierkegaards intensiteit van persoonlijk geloof, geïllustreerd in zijn boven aangehaalde voorbeeld van de Lutheraan tegenover de Hindoe.

³¹ Een bekend Oudtestamentisch voorbeeld is de naamswijziging van *Abram* naar *Abraham*.

De redenering is dat iedere filosofie wel een eerste beginsel moet hebben, een dogmatisch neergezet eerste beginsel. Empiricisme zelf vereist een eerste non-empirisch beginsel. Dit is bijzonder klaarblijkelijk in die meeste extreme vorm van empiricisme genaamd logisch positivisme. Zeggen dat verklaringen³² onzin zijn tenzij verifieerbaar door sensatie, is zelf een verklaring die niet kan worden geverifieerd door sensatie. Observatie kan nooit de betrouwbaarheid van observatie bewijzen. Omdat, daarom, iedere filosofie wel haar eerste onbewijsbare axioma moet hebben, kunnen de secularisten het recht van het Christelijk geloof om zijn eigen axioma te kiezen niet ontkennen.³³

Conform hiermee, laat het Christelijke axioma de waarheid van de Schriften zijn. Dit is het Reformatie beginsel van *sola Scriptura*. Evangelicalisme betekende historisch twee dingen: Het betekende rechtvaardiging door geloof alleen, uiteraard, maar het betekende ook de Schrift alleen – *sola Scriptura* en *sola fide*. Geloof alleen, de Schrift alleen. Deze waren de materiële en de formele beginselen van de Protestantse Hervorming, en enig iemand die de een of de ander van die twee ontkent heeft geen historische grond om zichzelf een Evangelicaal te noemen.³⁴

Het beginsel is *sola Scriptura*. Dit is een verwerping van de notie dat theologie diverse bronnen heeft, zoals de Bijbel, traditie, filosofie, wetenschap, religie, of psychologie. Er is maar één bron, de Schriften. Dit is waar waarheid te vinden is. Onder het woord *waarheid* is er inbegrepen, in tegenstelling tot irrationalisme, de logica en de contradictiewet. Wat zichzelf ook maar tegenspreekt is niet waarheid. Waarheid moet wel consistent zijn, en het is helder dat de Schrift de verzoening niet zowel bevestigt als ontkent. God is waarheid. Christus is de wijsheid en *Logos* van God. En de woorden die hij tot ons heeft gesproken zijn geest en zijn leven.³⁵

³² *Statements*: verklaringen, uitspraken, beweringen, (uitgedrukte) stellingen.

³³ D.i., kunnen ze Christenen de keus van hun eigen axioma niet ontzeggen. Toen ik nog studeerde werd mij herhaaldelijk verweten dat ik bevooroordeeld was omdat ik van de waarheid van de Bijbel uitging. Nu, als ik dat was, waren de anderen het evenzeer. Het verschil was dat zij uitgingen van iets anders. Niettemin, zij beschouwden zichzelf als “objectief” of “neutraal”. Met dat ze de betekenis van deze termen zelden of nooit uitlegden, hadden ze van de contradictiewet blijkbaar nog nooit gehoord, en de Schriften kenden ze gewoonlijk niet of nauwelijks, misschien op een paar uit hun openbare school tijd vaag herinnerde losse frasen na. Vandaag, vijftig jaar later, kennen nog minder mensen ze.

³⁴ Of, Evangelische. Veel van wat vandaag *Evangelisch* heet is feitelijk Neo-evangelisch.

³⁵ Aangehaald in *Johannes* 6:63. Daarom, omdat het Geloof is wat de Schrift leert dat het is, omdat de Schrift waar is, en het Schriftleerstelsel het denken van Christus is, is evangelisatie de verkondiging en het onderwijs van het Evangelie en van de geloofsleer waarvan het centraal deel uitmaakt. Evangelisatie is niet mensen aanmoedigen om de Schrift (louter?) “persoonlijk” te gaan lezen, maar als wat hij is: de door God gegeven kennis van de Hemelse en aardse dingen die de Kerk daarom hoort te kennen, begrijpen, verkondigen, en onderwijzen. Men dient hierbij niet de waanzin te begaan van onderwijzen – zoals een net aan de Vrije Universiteit van Amsterdam afgestudeerde student Theologie die optrad als evangelist ooit enkele jaren volhield buiten enige kerkelijke en confessionele context – dat we wat de Schrift zegt en leert “niet moeten begrijpen”. Evangelisatie is met inachtneming van de contradictiewet, de hele raad van God verkondigen en onderwijzen, stap voor stap, want, zoals de *Westminster Confessie* samenstellers goed hadden begrepen en samenvatten: “De hele raad van God, aangaande alle dingen noodzakelijk voor zijn eigen heerlijkheid, de redding van de mens, geloof en leven, is of uitdrukkelijk vastgelegd in de Schrift, of mag per goede en noodzakelijke gevolgtrekking worden afgeleid uit de Schrift: waaraan

Het axioma van de Schrift impliceert niet alleen een specifieke zienswijze van de aard van God, het impliceert ook een definiete theorie van de mens.³⁶ Aanvullend ondersteunend voor het Bijbelse concept van God, het besluit tussen het irrationalisme van de Neo-orthodoxen aan de ene kant, en aan de andere kant de begrijpelijkheid, de logica, de contradictiewet van Calvijn en Hodge, hangt af van je zienswijze van de aard van de mens. Het Christelijk geloof handhaaft dat er een gemeenschappelijke aard van de mens is. Oswald Spengler ontkende haar door te zeggen, "Er zijn mensen, er is geen de mens." De Franse existentialisten ontkennen haar door te zeggen: Existentie gaat vooraf aan essentie.³⁷ De Freudianen, waag ik het te zeggen, zijn Christelijker. Tenminste Freud vormt een oordeel over alle mensen universeel. Leven en geest³⁸ voor Freud zijn opkomende evolutionaire producten van fysicochemische structuren. De overheersende kracht in de mens is niet zijn intelligentie, gedeeld zoals hij graag veronderstelt met God, maar een horde van onderbewuste drijfveren en seksuele driften. Toegegeven, wij beschouwen dit als een onwaar oordeel, maar tenminste onderkent ze een gemeenschappelijke menselijke natuur. En als we haar nemen als een beschrijving van de mens in zijn gevallen staat, bevat ze wat waarheid, hoe verdraaid die waarheid misschien ook is.³⁹

Maar in tegenstelling tot Freud, tot Sartre, tot Wittgenstein, en tot anderen, de Christelijke zienswijze is dat de mens werd geschapen naar het beeld van God. De mens, niet de dieren. En wat dat beeld is moet wel worden bepaald niet door empirische observatie, maar door een exegese van Bijbelse passages.

Er was een conferentie die werd gehouden in Augusta, Georgia, net afgelopen week. Deze werd naar verondersteld gehouden door Christian Scientists, en één van de voordrachten droeg de titel "Een Zoektocht Naar Persoon-Zijn"⁴⁰ Ik doorzocht het *Merriam-Webster Dictionary* maar kon het woord niet vinden. Hoe dan ook, de voordracht had geen verwijzing naar de Bijbel; ze was compleet empirisch. Er was niets Christelijks in. Wij houden vol dat als we willen uitzoeken wat de mens is, we de Schriften bestuderen.

niets op enige tijd mag worden toegevoegd, of door nieuwe openbaringen van de Geest, of tradities van mensen" (I, 6). "Stap voor stap", want dit kan niet in een paar weken, maanden, of jaren, zeker niet 2000 jaar na dato. Kennisverwerving en begripsvorming nemen aandacht en tijd, soms veel, maar zijn onontbeerlijk. Ze zijn het iedere generatie weer opnieuw.

³⁶ *Definiet*: bepaald; "onderscheiden of zekere grenzen hebbend ... vrij van alle dubbelzinnigheid, onzekerheid, of duisterheid."

³⁷ Of, Bestaan gaat vooraf aan wezen (aard, natuur); Zijn gaat vooraf aan denken. Let wel, *gaat vooraf* betekent hier gaat logisch vooraf. Alle filosofie (en theologie) is in beginsel gebaseerd op de contradictiewet en axioma's. Zelfs irrationalisme, in feite een antifilosofie, moet de contradictiewet wel gebruiken om enig type van non- of anti-irrationalisme te weerleggen. (Ik heb irrationalisten dit nooit horen doen; ik heb ze enkel de rationele leer van de Schrift horen negeren, denigreren, en zelfs agressief aanvallen en bestrijden.)

³⁸ Geest-verstand-denken (*mind*).

³⁹ Niet alleen verdraaid, maar ook nogal schraal. Misschien was dit de visie van James Brown, die met overtuiging zong, "I'm a sex machine", en miljonair werd. Maar wanneer we luisteren naar Bach, Vivaldi, of Augustinus, Calvijn, Luther, Turretin, John Gresham Machen (e.a.) lezen, om de apostel Paulus niet te noemen, krijgen we toch een onderscheiden andere indruk van wat en hoe de mens is. Brown vergiste zich. Freud ook.

⁴⁰ *Personhood*: letterlijk, *persoonheid*; niet *personality*: *persoonlijkheid*, in de zin van wat men van zichzelf projecteert, hoe men zich manifesteert of in het openbaar optreedt, gezegd van b.v. filmsterren, artiesten, of politici.

Het Beeld van God

De eerste passage voor exegese is de eerste passage in de Bijbel. God schiep de mens naar zijn beeld en gelijkenis. Dit beeld kan niet het lichaam van de mens zijn om twee redenen: Ten eerste, God is geest en heeft geen lichaam; ten tweede, dieren hebben lichamen, maar ze werden niet geschapen naar Gods beeld. Dus, het lichaam kan niet het beeld van God zijn. Het goddelijke beeld moet dan wel de geest van de mens zijn, want de twee elementen die de mens samenstellen zijn lichaam en geest. *Genesis* zegt dat God de mens vormde uit het stof van de grond en de levensadem in zijn neusgaten blies. Als het stof of klei niet Gods beeld is, moet de adem of geest het wel zijn. Er is geen andere mogelijkheid. De Schrift gaat verder. Praten over het beeld van God in de mens is wat inaccuraat. Het beeld is niet iets wat de mens heeft. Het is niet iets in hem. De mens zelf is het beeld of het beeld zelf is de mens, want *1 Corinthiërs* 11:7 stelt expliciet dat de mens zelf het beeld en de heerlijkheid van God is. Ongetwijfeld hebben of zijn ook dieren geesten. De Bijbel zegt dit op diverse plaatsen. Vandaar moet het goddelijke beeld wel die karakteristieken van de menselijke geest zijn die niet worden gedeeld door de lagere schepping. Deze zijn de karakteristieken van rationaliteit. Dieren kunnen niet rekenen en geometrie doen. De Baltimore orioles, ik bedoel de vogels,⁴¹ niet het honkbalteam, de Baltimore oriole bouwt een schitterend nest, maar de ene oriole verschilt niet van een andere in zijn bouwstijl. Er is geen vindingrijkheid. Ze bedenken geen andere vormen. En dan ook, dieren kunnen niet de geboden van zedelijkheid begrijpen. Is dit niet wat *Psalms* 32:9 bedoelt wanneer hij zegt, "Wees niet als het paard of de muilezel die geen verstand hebben"? De dieren zijn niet in staat tot zondigen omdat ze non-rationeel zijn. Vandaar, juist het feit van de zondigheid van de mens toont aan dat de mens rationeel is zoals gesteld tegenover de dieren.

Dan tenslotte, op een zelfs nog elementairder vlak dan zedelijkheid, dieren hebben geen kennis van de geschiedenis. Ze kunnen onmogelijk weten dat Christus stierf en weer opstond. Omdat, daarom, de rede de geest van de mens onderscheidt van de geest van dieren, is rationaliteit het beeld van God. Deze identificatie van het goddelijk beeld, tot hier toe hoofdzakelijk betoogd uit het scheppingsverslag in *Genesis*, lijkt ook te worden vereist door wat Paulus zegt in *Efeziërs* en *Colossenzen*. Deze brieven spreken van regeneratie als een hernieuwen van het oorspronkelijke beeld. En de punten waarop de hernieuwing plaatsvindt zijn kennis en rechtvaardigheid. Paulus veronderstelt, daarom, dat het beeld van God rationaliteit is.⁴²

Dit is niet de plaats voor een lange studie van al wat de Bijbel over het onderwerp zegt, maar melding van een paar verzen zal een subtiele aanwijzing geven naar de alles doordringendheid van de ondersteuning voor dit standpunt. Deze suggestieve passages hebben te maken met de aard van God evenals met de aard van de mens. Men mag misschien beginnen met *Deuteronomium* 32:4, dat verwijst naar God als een God van waarheid. De Heilige Geest is de geest van waarheid die ons allen de waarheid in zal leiden. Christus is niet alleen de weg, de waarheid en het leven, hij is de *Logos*, de geest⁴³ en

⁴¹ Een type van wielewaal of goudmerel.

⁴² De geïnteresseerde Bijbel student, niet alleen de woorddienaar-in-spe, kan veel voordeel halen uit een lezing van Dr. Clarks exegese van naar verwezen passages en hun context in zijn commentaren op de betrokken brieven, met name *Efeziërs* 4:24 en *Colossenzen* 3:10.

⁴³ Geest-verstand-denken (*mind*); Grieks, *νοῦς* (*nous*).

wijsheid van God. Hij zei tegen zijn discipelen, “Jullie zullen de waarheid kennen, en de waarheid zal jullie vrij maken.”

Om niet al het materiaal in Johanns’ *Evangelie* te reproduceren over woorden, Schrift, en waarheid,⁴⁴ laten we ons herinneren dat ook de apostel Petrus in zijn tweede brief zei dat, “Alle dingen die betrekking hebben op leven en Godvrezendheid God ons geeft door middel van kennis.” God is rationeel. Zijn waarheid is rationeel, en we moeten wel rationeel zijn om haar te ontvangen. Het paard en de Baltimore oriole kunnen het niet.

Maar voorbij individuele verzen zoals deze, dwingt de Bijbel in zijn compleetheid deze les af. Al de Schrift is nuttig voor onderricht en voor lering in rechtvaardigheid. Als alle Schrift aldus nuttig is, dan zijn de volgende verzen nuttig voor lering. Deze: “Reuel, hun vader gaf Mozes, Zippora, zijn dochter.’ Nog een vers: “Toen Sanballat hoorde dat we bezig waren de muur te herbouwen, was hij woest.” En voor een laatste vers: “Toen ze door Amphipolis en Appolonia waren heen gereisd, kwamen ze aan bij Thessalonica.”⁴⁵

Deze verzen zijn opzettelijk gekozen omdat ze geen betrekking hebben op het beeld van God of op enige andere diepe theologische leer. Maar Paulus zei dat al de verzen in de Bijbel nuttig waren voor lering, en de lering die deze verzen afdwingen is de leer van het goddelijk beeld. Deze verzen werden geschreven voor ons om te begrijpen. Dit is de geschiedenis die niet voor de vogels is. ze is voor onze opbouw en om te worden opgebouwd vereist begrip. Herinner u dat Paulus onuitgelegde tongen verbood in de Corinthische kerk. Hij verbood ze omdat ze niet opbouwden. En ze bouwden niet op omdat ze niet konden worden begrepen. Hoe kunnen we *Amen* (*Ἀμήν*) zeggen op⁴⁶ het gebed van een ander als we het niet begrijpen? De hele Bijbel, ieder deel ervan, is openbaring omdat hij rationeel is en omdat wij rationeel zijn. Ontken de contradictiewet, gooi de logica overboord, sta erop dat we het absurde wel moeten geloven,⁴⁷ en niets in de Bijbel blijft over. Helemaal niets.

Omdat dit hele onderwerp zoveel facetten heeft, en omdat de details zo complex zijn, kan de conclusie maar één bezwaar nagaan. Het bezwaar is dit. Als ieder stelsel van filosofie is ontleend aan zijn eigen unieke set van axioma’s, wordt het onmogelijk voor hen die één set van axioma’s om een betekenisvolle discussie te hebben met hen die een andere set handhaven. De twee partijen die gaan disputeren hebben niets gemeen, en vandaar heeft geen van beide enige basis voor het overtuigen van de ander.

Dit is een eeuwenoud, niet een recent, bezwaar. Het vereist geen genie om het te bedenken. Maar al is het zo gangbaar, ja juist omdat het zo gangbaar is, behoeft het een helder antwoord. Een historische verwijzing zal dienen als startpunt. Anselmus wilde appelleren aan de Joden en Moslims op hun eigen grond zonder openbaring te gebruiken. Van de

⁴⁴ Een uiteenzetting is te vinden in *De Johanneïsche Logos*, en een korte theologische verklaring in “God en de Logica”, het Post Scriptum toegevoegd aan G. H. Clark, *Logica*.

⁴⁵ Achtereenvolgens, *Exodus* 2:21, *Nehemia* 4:1, en *Handelingen* 17:1.

⁴⁶ Hier komt ons woord *beamen* vandaan. Met *Amēn* bevestigde men iets wat werd gezegd – *Het zij zo! Het is zo!* – of zette men kracht bij aan iets wat men ging zeggen (*Voorwaar. Waarlijk*), soms herhaald voor nadruk (*Voorwaar, voorwaar...*).

⁴⁷ Of, zoals de eerder genoemde theologie student-evangelist volhield, “je moet het niet begrijpen, maar geloven”. Deze drogreden is kolossaal en fundamentele: ze is de in één taalzin samengebalde waanzin van misologie en anti-logologie.

“rede” (tussen aanhalingstekens) werd verondersteld dat ze de gemeenschappelijke grond was. Maar de “rede” (tussen aanhalingstekens) werd niet helder gedefinieerd⁴⁸ noch werd een gedeelde propositie daadwerkelijk geïdentificeerd. Maar gemeenschappelijk gevoelen veronderstelt dat wanneer we ook maar mensen proberen te overtuigen van enig iets, we een beroep doen op wat ze al geloven. Maar gemeenschappelijk gevoelen zit fout. Dit werkt alleen op secundaire zaken en niet op alle dáárvan. Op de fundamentele zaken doet niemand ooit ook maar beroep op een gemeenschappelijke grond tussen twee stelsels van filosofie.

Neem dit voorbeeld: Kan een empiricist, op de basis van sensatie, mij overtuigen van empiricisme wanneer ik sensatie niet aanvaard? Nou, hoe dán kunnen we het Evangelie misschien aanbieden aan een ongelovige? We bieden hem het Evangelie zo volledig mogelijk aan. We leggen hem zoveel van de historische details uit als we tijd voor hebben en zoveel van de logische verbanden als onze gegadigde naar wil luisteren. Maar preken, argumenten, en verklaringen zullen hem niet bekeren. De Christelijke werker⁴⁹ kan hem niet overtuigen van de waarheid van het Evangelie. Dat wordt niet van hem verondersteld. Nadat we het Evangelie presenteren, bidden we dan dat de Heilige Geest hem zal overtuigen, dat God zijn geest⁵⁰ wil veranderen, hem berouw wil verlenen,⁵¹ dat God hem het goddelijk geschenk van geloof wil geven, hem de axioma's van de Schrift doen geloven, en hem opwekken uit de dood van de zonde tot een nieuw leven in Christus.

⁴⁸ G. H. Clark, *Logica*, definieert en onderscheidt de rede helder van “de rede”. Onder de laatste vallen diverse zaken die zo soms wel worden genoemd maar die het niet zijn. Een alinea in Hoofdstuk 2 vat de materie kort samen. De rest van het boek ze de zaak uiteen.

⁴⁹ Iemand werkzaam in evangelisatie: een predikant, oudste, een evangelist werkzaam in een kerk; maar “gewone” Christenen – u en ik – zijn in dit opzicht even waardevol, want voor de buitenwereld zijn ook zij getuigen of “brieven” van het Geloof en het Evangelie.

⁵⁰ Geest-verstand-denken (*mind*).

⁵¹ Of, hem van gedachten doen veranderen. Dit is de betekenis van het Griekse woord *metanoia* en het verwante werkwoord *metanoein*.